

iriyile anılması gerekir ve bunun için şiirde aranan öğelerin bulunması şarttır. “Düşelden ders-i aşka hâtırmıdan nahv mahv oldu / Okuyup yazdığım hep şimdi eş-ârı mahabbettir (Rûhî).” Hatta, “Şair asabî bir âşık olmalıdır ki âsârı dâima ve herkesçe kabul görsün” (Ahmed Hikmet, bk. bibl.). Eski şairler sanatçı kimlikleriyle birbirinden ayrılır, söyledikleri şiirin gücü ölçüsünde seçkin veya sıradan şairler arasında sayılırdı. Bunlardan üslûplarıyla öne çıkarlar (âşıkâne, rindâne, şûhâne, hikemiyâne, sûfiyâne vb.) sıkça taklit edilir ve şiirlerine nazîreler yazılırdı.

Günümüzde şair kelimesinin anlamı genişlemiştir. Belli kurallar çerçevesinde manzumeler nazmetmesi umulan nâzımın yerini artık hayal ve çağrışımlara dayalı mısralar ortaya koyan söz sanatçısı almıştır. Bu serbest ortam, şair adayının gerek şiir eğitim ve birikimini gerekse tarihsel süreçteki usta şairleri inceleyip taklit etme mecburiyetini olumsuz etkilemiş, şiirin sanat alanını daraltmış, eski meslektaşlarını göre şairin işini daha da zorlaştırmıştır. Çünkü artık şair, kelimeleri sesler ve ses uyumlarıyla en güzel biçimde kullanmak zorundadır; duygu, hayal ve düşünce buluşlarıyla insanın gönlüne ve ruhuna hitap etmelidir; muhatabını farklı duygulanmalar, izlenimler ve heyecanlara yönlendirmelidir. Bütün bunları yaparken de kafiyelerin mûsikisinden, veznin âhenk ve ritminden yahut edebiyat sanatlarının derinliğinden yoksun olmasını bir kayıp sanarlar da vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Harun Tolasa, *Sehî, Latîfi, Âşık Çelebi Tezkiyelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir 1983, s. 84-89, 98-122, 306-314, ayrıca bk. tür.yer.; Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul 1996; İskender Pala, *Şairlerin Dilinden*, İstanbul 1996, s. 2-5; a.mlf., *Ah Mine'l-Aşk*, İstanbul 2004, s. 3-11; Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses: Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara 1997, s. 221-229; Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkiyelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara 1998, s. 304-312; J. Derrida, *Şiir Nedir* (trc. Ahmet Sarı – M. Abdullah Arslan), Erzurum 2002, s. 35-41; Cermal Kurmaz, “Divan Şairi Kimdir?”, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara 2002, s. 359-360; Halil İnalçık, *Şair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, Ankara 2003, s. 41-53; Mahmut Erol Kılıç, *Sûfi ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İstanbul 2004, s. 19-34; Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği*, İstanbul 2004, s. 70-72, 108-119; Ahmed Hikmet, “Muhâsebe-i Edebiyye”, *SF*, sy. 298 (1312), s. 178; Ali Bahâ, “Şiirin Menşesine Dair”, *İctihad*, sy. 141, İstanbul 1922, s. 2975-2976; İsmail E. Erünsal, “Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları-II. Bayezid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri”, *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 303-342; a.mlf., “Türk Ede-

biyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları-II: Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri”, *Osm.Ar.*, sy. 4 (1984), s. 1-17; Orhan Şaik Gökyay, “Şiir ve Şairler Hakkında”, *TT*, XVIII/104 (1992), s. 9-12; Adnan Karaismailoğlu, “Osmanlı Dönemi Türk Şiiri ve Şairi Üzerinde Tenkitli Bir Değerlendirme”, *TK*, XXXVIII/445 (2000), s. 282-290; Nihat Öztoprak, “Ruhî'nin Şiir Anlayışı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 12, İstanbul 2005, s. 101-136; Talat Sait Halman, “Şhâir”, *EJ²* (İng.), IX, 239-240; “Şair”, *TDEA*, VIII, 94-96.

İSKENDER PALA

ŞAİR EŞREF (1846-1912)

Hiciv şairi.

Manisa'nın Kırkağaç ilçesi Gelenbe kasabasında doğdu. Asıl adı Mehmed Eşref olup Gelenbevi İsmâil Efendi'nin soyuna ve aynı ailenin Usûlîzâdeler koluna mensuptur. Dedesi Yayaköylü Râşid Efendi, Sünbülzâde Vehbî'nin *Nuhbe-i Vehbî*'sini şerh etmekle tanınan bir din âlimi, babası Hâfız Mustafa Efendi de nüktedan ve hoşsohbet bir din bilginiydi. Annesi Ârife Hanım'ın hâfız ve şair olduğu rivayet edilir. Kültürlü bir aileden gelen Eşref'in düzenli bir tahsil gördüğü söylenemez. İlk eğitimi aldığı Gelenbe'den sonra Manisa'da Hatuniye Medresesi'nde kısa bir süre Arapça, Farsça okudu ve hıfza çalıştı. Özel öğretmenlerden matematik ve tarih dersleri aldı. Ardından herhangi bir okula gitmeyerek gençliğini zeybeklikle ve serâzat bir şekilde geçirdi. 1870'ten itibaren Manisa sancağı tahrirat kalemine mülâzım olarak devam etmeye başladı. Daha sonra Turgutlu'da tahrirat kâtipliği, Akçahisar ve Alaşehir'de mal müdürlüğü yaptı. 1878'de İstanbul'da bir imtihana girerek üçüncü sınıf kaymakamlık ehliyetnamesi aldı ve Haziran 1879'dan Aralık 1902'ye kadar Fatsa, Çapağçur, Hizan, Ünye, Tirebolu, Akçadağ, Garzan, Garbikaraağaç, Buldan, Kula, Kırkağaç ve Gördes kazalarında kaymakam olarak çalıştı. İçkiye düşkünlüğü ve hicivleri sebebiyle memuriyet hayatı pek başarılı geçmeyen Eşref, yine bu hicivleri ve Jön Türkler'le münasebeti dolayısıyla bir jurnal sonucu Jön Türkler'den Tefvik Nevzat ve Hâfız İsmâil ile birlikte İzmir'de tutuklanarak İstanbul'a gönderildi (1902). Muhakeme neticesinde Prens Sabahaddin'in babası Damad Mahmud Celâleddin Paşa'nın Avrupa'ya kaçmadarı önce gönderdiği mektupları ve bazı devlet adamlarına yazdığı hiciviyeler yüzünden bir yıl hapse mahkûm edildi. Cezasını tamamlayarak gittiği İzmir'de çevresinin boşalması ve tekrar bir jurnalle hapsedilme kor-

kusuyla Ağustos 1903'te Mısır'a kaçarak Meşrutiyet'in ilânına kadar orada ikamet etti. Kısa sürelerle Fransa, İsviçre ve Kıbrıs'ta da kaldığı bu dönem Eşref'in edebî hayatının en verimli yıllarıdır. Sultan Abdülhamid ve istibdat aleyhinde şiddetli bir mücadeleye girdiği Mısır'da 1904-1908 yılları arasında altı kitabı neşredildi. Ayrıca bazı arkadaşlarıyla birlikte çıkardığı *Curcuna* ve *Zuhûrî* gibi mizah gazetelerinde şiirleri yayımlandı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra büyük ümitlerle yurda dönüp önce Turgutlu kaymakamlığına, ardından Adana vali muavinliğine tayin edildiyse de vali muavinliklerinin lağvı üzerine açıkta kalarak Ağustos 1909'da emekliye sevkedildi. Aşırı içki sebebiyle yakalandığı verem hastalığından 22 Mayıs 1912'de son yıllarını geçirdiği Kırkağaç'ta öldü.

Önceleri şair olarak tanınmakla beraber Eşref'in bilinen ilk şiiri *İzmir* gazetesinde çıkan bir kıtasıdır (nr. 3, 3 Haziran 1312). Bu tarihten ölümüne kadar *İzmir*, *Âhenk*, *Yeni Gazete*, *Hizmet* gibi gazetelerde ve *Şu'le-i Edeb*, *Muktebes*, *Edep Yâhû*, *Eşref* (*Musavver Eşref*) dergilerinde gazelle, kıta, tarih ve diğer şiirleri neşredilen şairin eserlerinin büyük kısmı hiciv alanına girer. Gerçekte Eşref, eski Türk edebiyatında Nefî ve Sürûrî gibi şairlerin şahsında şöret bulan hiciv tarzının XIX. yüzyılda yetiştirdiği en önemli temsilcilerinden biridir. Yer yer dinî motifler taşımasına rağmen gazellerinde bile hicve yönelmekten kendini alamayan Eşref dönemin meseleleriyle yakından ilgilidir. Devletin işleyişi ve toplumdaki aksaklıklardan çok defa Sultan Abdülhamid'i ve çevresini sorumlu tutar, eserlerinde onları hakarete ve müstehcenliğe varan bir dille eleştirir. Devlet ve toplum hayatında görülen zulüm, suistimal, rüşvet, iltimas, cehalet ve miskinlik gibi bozukluklara vatan, millet, meşrutiyet, hürriyet, adalet ve liyakat gibi fikirlerle kar-

Sair Eşref

şı koymaya çalışır. Muhteva açısından yeni olan şiiri şekil ve üslup bakımından büyük ölçüde eskiye bağlıdır ve bu açıdan Nâmîk Kemal ile Ziyâ Paşa'nın şiirleriyle aynı çizgidedir.

Eserleri: *Deccâl* (1 ve 2. kitap, Kahire 1904, 1907), *İstimdâd* (Mısır 1323), *Şah ve Padişah* (Kahire 1324), *Hasbihal yahut Eşref ve Kemal* (1. kitap, 1908), *İran'da Yangın Var* (İstanbul 1324/1908), *Şair Eşref'in Külliyyâtı* (1. kitap, İstanbul 1928, haz. Hüseyin Rifat). Külliyyatın ikinci kitabını oluşturan diğer şiirleri 1928-1929 yılları arasında *Vakit* gazetesinde tefrika edilmiştir. Şerife Baş, Şair Eşref'le ilgili bir yüksek lisans çalışması yapmış (*Şair Eşref'in Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, 1999, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), daha sonra da iki kitap yayımlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 333-345; Mustafa Şatım, *Meşhur Şair Eşref'in Hayatı*, İzmir 1943; Fahri Uzun, *Bütün Eşref*, İstanbul 1964; Cevdet Kudret, *Eşref-Hiciviyeler*, Ankara 1970; Hilmi Yücebaş, *Şair Eşref: Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları*, İstanbul 1978; Önder Göçgün, *Şair Eşref*, Ankara 1988; J. Schmidt, "The Poet Mehmed Eşref Between Sultan and Shah", *The Joys of Philology: Studies in Ottoman Literature, History and Orientalism (1500-1923)*, İstanbul 2002, I, 73-104; Ömer Faruk Huyugüzel – Şerife [Baş] Çağın, *Eşref-Bütün Eserleri*, İstanbul 2006; Şerife [Baş] Çağın, *Bir Hiciv Ustası: Şair Eşref*, İstanbul 2007; Adnan Akgün, "Mehmet Eşref Efendi (Sicill-i Ahval Kayıtları)", *Yedi İklim*, sy. 34, İstanbul 1993, s. 77-82; "Eşref, Mehmet", *TA*, XV, 473; Sedat Yenigün, "Eşref", *TDEA*, III, 113-114.

Ö. FARUK HUYUGÜZEL

ŞAK (الشق)

Bir kitapta yanlış olarak veya fazladan yazılmış kısmın iptal edilmesi anlamında Mağribli âlimlerin kullandığı terim (bk. DARB).

ŞAKA (bk. HEZL; MİZAH).

ŞAKÎ (الشقي)

İnkârcılığı ve kötü ameller işlemesi yüzünden âhirette bedbaht olup cehenneme girecek kâfir veya fâsık (bk. SAİD).

ŞAKİK-İ BELHÎ (شقيق البلخي)

Ebû Alî Şakik b. İbrâhîm el-Ezdî el-Belhî (ö. 194/810)

Horasanlı sûfi.

Belh'te doğdu. Ticaretle uğraştığı ve hayli zengin olduğu, ticaret için Türkistan'a gittiğinde karşılaştığı bir putpereste aralarında geçen konuşmanın onu zühd hayatına yönelttiği nakledilmektedir. Rivayete göre Şakik putpereste, kendisine hiçbir faydası olmayan putlara tapmaktan vazgeçip alim ve kâdir olan Allah'a iman etmesini söylemiş, putperestin, "Eğer böyle ise Allah kendi şehrinde sana rızık vermeye kâdir değil miydi?" diye karşılık vermesi üzerine ticareti bırakıp memleketine dönmüştür (Kuşeyrî, s. 90). Daha sonra hacca gitmiş, ilim tahsili için seyahat etmiş, İmam Ca'fer es-Sâdik'la görüşmüş, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Züfer'den ders almış, başlangıçta Irak re'y ekolüne mensupken daha sonra hadis ehli olmuştur. İsrâîl b. Yûnus es-Sebî, Abbâd b. Kesîr, Kesîr b. Abdullah'tan hadis aldığı ve sünnete titizlikle uyduğu kaydedilir (Ebû'ş-Şeyh, IV, 307). Şakik-İ Belhî, Mâverâünnehir bölgesindeki savaflara katılmış ve Kûlân savaşında (194/810) şehid olmuştur (İbnü'l-Esîr, V, 370).

Şakik-İ Belhî tevekkülün mahiyetini, sebeplerini, hikmetlerini, tevekküle ulaşmanın yollarını inceleyerek bunun müridin sülûküne yapacağı tesir üzerinde duran ilk zâhid olarak tanınır (Ferîdüddin Attâr, s. 262, 266). Rivayete göre hac sırasında karşılaştığı İbrâhîm b. Edhem'e geçimini nasıl temin ettiğini sormuş, İbrâhîm b. Edhem eline bir şey geçerse şükrettiğini, geçmezse sabrettiğini söyleyince, "Belh köpeklerinin de yaptığı budur" demiş, bunun üzerine aynı soruyu İbrâhîm b. Edhem kendisine sorunca, "Bulduğumuzda dağıtırız, bulamadığımızda şükrederiz" karşılığını vermiştir (İbn Hallikân, I, 32). Şakik bu olayın ardından İbrâhîm b. Edhem'in müridi olmuştur. Onun Râbia el-Adeviyye ile görüştüğü ve Mâlik b. Dînâr ile sohbet ettiği kaydedilir.

Şakik'in tevekkül anlayışında çalışıp kazanç elde etmeye karşı olumsuz bir bakış vardır. Çarşıda efendisinin zenginliğinden dolayı sevinen bir köleyi görünce bütün mülkünü sahibi Allah'ın kendisinin de rızıkına kefil olacağını düşünüp dünya meşgalesiyle ilgilenmeyi terkettiği rivayet edilir. "Kazanmayı, sebeplere sarılmayı istemeyi terkedip âhirete hazırlan, Allah'a te-

vekkül et" diyen Şakik'a göre (Ebû Nuaym, VIII, 58-59) rızık peşinde koşmak tevekküle aykırıdır. Bâyezîd-i Bistâmî, iki soğun ekmeği sağlamaktan kaçınan ve bunu tevekkül anlayışının bir gereği sayan Şakik-İ Belhî'yi eleştirmiştir (Hücvîrî, s. 433). I. Goldziher, özellikle bu bakış açısından hareketle onun Hint mistisizminin etkisinde kaldığını ileri sürer. Kulun Allah'a karşı mutlak bir varlık ve mülkiyet iddiasında bulunamayacağını ifade eden Şakik, bu sebeple ihtiyaçların sadece mülkün gerçek sahibi olan Allah'tan istenmesi gerektiğini ifade eder. Zira tevekkül Allah'ın vaadine gönlün tamamen güvenmesidir (Sülemî, s. 63). Şakik'a göre bir kişiyi tanımanın yolu, onun Hakk'ın vaad ettiğine mi yoksa halkın vaad ettiğine mi daha çok güvendiğini bilmekten geçer. "Allah nasıl sizi yarının namazından sorumlu tutmuyorsa siz de yarının rızıkını Allah'tan isteyemezsiniz, belki yarına varamayacaksınız" diyen Şakik'a göre (Ebû Nuaym, VIII, 69) kişi yarını düşünmemeli, yarının rızık kaygısını taşımamalıdır.

Horasan'da tasavvufi hallerden bahseden ilk sûfi olan Şakik fütüvvetin tasavvufi bir muhteva kazanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Müridi Hâtim el-Esam onu fütüvvet ehlinde sayar. Kuşeyrî, Şakik-İ Belhî ile İbrâhîm b. Edhem arasında geçtiği nakledilen olayı Ca'fer es-Sâdik ile Şakik arasında fütüvvetle ilgili olarak zikreder. Buna göre Ca'fer es-Sâdik, Şakik'a fütüvvetin ne demek olduğunu sormuş, o da "verilince yemek, verilmeyince sabretmek" demiş, bunun üzerine Ca'fer es-Sâdik, "Bunu bizim Medine köpekleri de yapıyor" karşılığını vermiş ve fütüvveti "verilince dağıtmak, verilmeyince şükretmek" şeklinde tanımlamıştır (Kuşeyrî, s. 329).

Şakik-İ Belhî'nin zühd anlayışının temelini Allah'ın iradesine aykırı hareket etme, şöhretten sakınma, sükût etme, az yeme, uzlet, havf ve fakr kavramları oluşturur. Ona göre zâhid kendi kusurlarıyla ilgilenmekten başkasının kusurlarını görece fırsat bulamaz. Bunun aksi bir tavır içinde olan kişi zâhid değildir, onun yaptığı zâhidlik taslamaktır (Sülemî, s. 64). "İbadet on parçadır, bunun dokuzu halktan kaçmak, biri sükût etmektir" diyen Şakik, insanlardan uzaklaşmayı kötülüklerden korunmanın bir yolu diye kabul eder ve, "İnsanlarla ateşle arkadaş olur gibi arkadaş ol; faydalı taraflarını al, alevlerinden kaç" tavsiyesinde bulunur.

Süfînin yaşadığı mânevî tecrübeler hakkında konuşmasını âfet olarak nitelendiren Şakik-İ Belhî müridi Hâtim'e dilini ko-